

Zuzana Obertová
Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Druhý Dunaj

Rozsah: 1 vyučovacia hodina (45 minút)

Predmet: slovenská literatúra

Cieľová skupina: študenti slovakistiky na Slovensku a v zahraničí, študenti stredo európskych štúdií, študenti maturitných ročníkov stredných škôl

Ciele vzdelávania:

Študent:

- sa oboznámi s poviedkou *Druhý Dunaj* od Michala Hvoreckého
- sa oboznámi s termínom *climate fiction*
- dokáže identifikovať hlavné znaky žánru *climate fiction* v poviedke *Druhý Dunaj* od Michala Hvoreckého
- vie rozlíšiť fikciu a reálne fakty v uvedenej poviedke
- dokáže charakterizovať vyzu ako živočíšny druh
- je schopný usúvzťažniť vznik umeleckého diela s reálnymi hrozbami klimatickej krízy
- posilňuje svoje kritické myslenie

Metódy práce:

- individuálne štúdium literatúry
- prednáška
- práca v skupine
- samostatná práca

Didaktické pomôcky:

- poviedka *Druhý Dunaj* od Michala Hvoreckého
- tabuľa, dataprojektor, počítač pre učiteľa
- študenti majú k dispozícii poviedku v tlačenej alebo elektronickej verzii
- pracovný list (pozri príloha č. 1)

Zdroje:

Hvorecký, Michal, 2021. *Druhý Dunaj*. In: Hvorecký, Michal: *Čierny lev*. Bratislava: Marenčin PT, s. 58 – 68.

Príloha č. 2: MO SZR Štúrovo: *Vyza veľká. Huso huso*. Dostupné online: <https://www.mosrzsturovo.sk/vyza-velka/> [dátum prístupu: 25.01.2023].

Príprava na vyučovanie:

Študenti si prečítajú poviedku *Druhý Dunaj* od Michala Hvoreckého.

Priebeh vyučovania:

1. Úvod do problematiky – 10 minút

Na začiatku hodiny učiteľ vysvetlí študentom pojem *climate fiction* – nový literárny žáner, ktorý vychádza zo žánru *science fiction*. Pri vedeckej fantastike ide zväčša o literárne vízie ľudského života v budúcnosti s prítomnosťou vedeckých poznatkov a vynálezov rôzneho druhu a dôraz sa kladie práve na technologický pokrok ľudstva, ktorý môže byť interpretovaný pozitívne alebo negatívne. Charakteristickou črtou klimatickej fikcie je pochmúrna vízia budúcnosti, základným predpokladom pre jej vykreslenie sú prírodné katastrofy, resp. všeobecne výrazne zmenené klimatické podmienky, ktoré znemožňujú ľuďom viesť život tak ako predtým. Motív vývinu technológií sa sústreďuje najmä okolo spôsobov, ako zmierniť dopady klimatickej krízy na človeka a životné prostredie. Typickým znakom *climate fiction* je takisto prepojenie s realitou, v ktorá je súčasná pre autora diela.¹

2. Analýza literárneho diela – 30 minút

Učiteľ požiada študentov, aby uviedli základnú charakteristiku diela:

Aký je časový rámec poviedky?

Kto je hlavná postava? S akým umeleckým prostriedkom sa viaže?

Kde sa odohráva dej poviedky?

Čo je základná dejová línia? Identifikujte konkrétne miesta.

¹ Viac k problematike pozri Andersen, Gregers, 2020. *Climate Fiction and Cultural Analysis*. London, New York: Routledge.

Po zodpovedaní poslednej otázky učiteľ poukáže na fakt, že v dielach klimatickej fikcie sú obvykle zahrnuté faktografické prvky. Ďalšou úlohou študentov je preto identifikovať takéto prvky v poviedke *Druhý Dunaj*.

Možné odpovede: *výskyt vyzy v Dunaji, geografická poloha miest a toku Dunaja, postavenie hydroelektrárni Železné vráta v Rumunsku v roku 1972 a 1984, spôsob lovu výz.*

V poviedke je opísaných mnoho údajov zo spôsobu života vyzy, časť z nich súhlasí s vedeckým poznaním, časť z nich však autor hyperbolizoval alebo upravil. Učiteľ preto požiada študentov, aby porovnali charakteristiku literárnej a skutočnej vyzy. Ako pomôcku môžu použiť článok MO SZR Štúrovo (pozri zdroje a príloha č. 2). Študenti pracujú samostatne, následne si výsledky porovnania overujú s celou skupinou. Učiteľ moderuje diskusiu a koriguje výpovede študentov.

Literárna prítomnosť je z pohľadu dnešného čitateľa zasadená do budúcnosti. Učiteľ vyzve študentov, aby zhrnuli rôzne aspekty života v Európe v budúcnosti, ktoré autor opisuje:

- kvalita ovzdušia,
- kvalita vôd a stav Dunaja,
- stav povodia Dunaja,
- vzťah človeka k vyzám.

Pri odpovedi na poslednú otázku je nevyhnutné urobiť porovnanie, ako je prezentované zaobchádzanie s vyzami v minulosti a ako v poviedkovej súčasnosti. Keďže poviedka je napísaná z perspektívy ryby, učiteľ môže nabádať študentov, aby predstavili vývin deja z pohľadu človeka a pokúsili sa definovať, aké dôvody mohli viesť k zmene ľudského postoja. V tejto súvislosti učiteľ požiada študentov, aby interpretovali význam titulu poviedky:

Čo znamená „druhý Dunaj“?

Nachádza sa v texte implicitné alebo explicitné vysvetlenie?

3. Záver – 5 minút

Na záver ponúkne učiteľ študentom možnosť vyjadriť svoje subjektívne dojmy z poviedky. Takisto ich môže požiadať, aby sa vyjadrili, či považujú klimatickú fikciu tohto typu za účinný nástroj na tematizovanie klimatických zmien v spoločnosti. Možnou domácou úlohou je vypracovanie písomného referátu o diele, v ktorom by študenti zhrnuli jednotlivé aspekty prebraté na hodine.

Príloha č. 1

Druhý Dunaj

Pracovný list

I. Charakterizujte dielo prostredníctvom odpovedí na uvedené otázky:

1. Aký je časový rámec poviedky?
2. Kto je hlavná postava? S akým umeleckým prostriedkom sa viaže?
3. Kde sa odohráva dej poviedky?
4. Čo je základná dejová línia? Identifikujte konkrétne miesta.

II. Identifikujte faktografické údaje v diele.

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

III. Identifikujte pravdivé a literárne modifikované informácie o vyze ako živočíšnom druhu.

	skutočnosť	poviedka
dĺžka života		
hmotnosť		
spôsob obživy		
spôsob rozmnožovania		
pohlavné dozrievanie		
miesto výskytu		
spôsob lovu		
výskyt na Slovensku		

IV. Na základe poviedky opíšte, ako vyzerá život v Európe v budúcnosti. Vyjadrite sa k týmto aspektom:

- kvalita ovzdušia
- kvalita vôd a stav Dunaja
- stav povodia Dunaja
- vzťah človeka k vyzám

V. Porovnajte zaobchádzanie človeka s vyzami v minulosti a v poviedkovej súčasnosti.

VI. Interpretujte názov diela. Nachádza sa v texte implicitné alebo explicitné vysvetlenie?

Príloha č. 2

MO SZR Štúrovo: *Vyza veľká. Huso huso*. Dostupné online:

<https://www.mosrzsturovo.sk/vyza-velka/> [dátum prístupu: 25.01.2023].

Vyza veľká

latinsky: Huso huso

maďarsky: Viza (Beluga)

anglicky: Beluga, Great Sturgeon

rad: Jesetery

čelad': Jeseterovité

potrava: všežravec, dravec

dĺžka života: možná 200 rokov

pohlavná dospelosť: 12-22 rokov

doba rozmnožovania: jar

bežná veľkosť: 150 až 600 cm

maximum: asi 850 cm

Rozpoznávacie znaky: hlava vybieha do veľmi krátkeho špicatého rypca

pred ústami sú 4 dlhé fúzy visiace dole a dosahujúce k ústam

ústa sú obrovské, skoro cez celú šírku hlavy

na chrbte, na bokoch a na rozhraní boku a brucha má po rade kostených štítkov

relatívna veľkosť štítkov s vekom klesá, medzi nimi je holá koža

horný lalok chvostovej plutvy je oveľa dlhší než spodný

Obrovská jeseterovitá ryba je nielen najväčším druhom jeseterovitých rýb, ale i najväčšia známa sladkovodná ryba planéty. Veľké exempláre vyzy sú vďaka svojej hmotnosti zrejme i vôbec najväčšími pravými rybami (žraloci sú paryby, z morských rýb presahuje vyzu svojou maximálnou dĺžkou okolo 15 m hlístoun strieborný, ktorý je ale veľmi štíhly).

Vyza žije v Kaspickom, Čiernom, Azovskom a Jadranskom mori, k nereseniu tiahne do ich prítokov.

Od nepamäti bola lovená najprv pre mäso, neskôr hlavne pre ikry, z nich sa vyrába najkvalitnejší kaviár. Vysoké ceny tejto pochúťky priviedli vyzu doslova k záhube. Nadmerný lov odsúdil obrovské dlhoveké ryby dospievajúce vo veku okolo 20 rokov k pomalému vymieraniu. Po zavedení zákonnej ochrany pokračuje lov nezákonnými spôsobmi, pričom na území Ruska je pod kontrolou miestneho organizovaného zločinu. Na veľkých riekach v 20. storočí vyrástli obrovské priehrady brániace rybám v ceste na neresoviská. Nie je preto div, že areál rozšírenia tohto druhu sa výrazne zmenšil, len na málo miestach možno povedať, že je tu vyza bežným druhom a gigantické exempláre lovené v minulých storočiach dnes patria do ríše legend.

Na naše územie vyza vzácné prenikala do dolnej Moravy (asi naposledy bola ulovená 2 m dlhá vyza v Lanžhote roku 1916). V roku 1951 - 52 sa údajne zdržovala obrovská vyza v Dunaji naproti

Páلكovičovu. Odhadnuté rozmery tejto ryby udávané literatúrou (7,4 m / 500 kg) sú jedna z nezmyselných kombinácií, s ktorými je možné sa občas stretnúť - vyza okolo 5 m už váži zhruba tonu. Pokiaľ si uvedomíme, že ryba nebola ulovená a pri pozorovaní vo vode muselo byť ľahšie odhadnúť dĺžku (napr. porovnaním s dĺžkou člna), potom je zrejme skresleným údajom hmotnosť. Ta by sa musela v prípade dĺžky 7,4 m pohybovať okolo 1500 kg, i keď ryby po prezimovaní v rieke a dlhej ceste na neresisko značnú časť pôvodnej váhy stratia.

Vyza sa od ostatných jeseterovitých rýb na prvý pohľad líši obrovskými rozmermi ústneho otvoru, ktorý sa po vysunutí mení v trubicu len o málo užšiu než je šírka hlavy. Pohľad na vyzu s vysunutými a zasunutými ústami budí dojem, že ide o dve odlišné ryby.

Lov vyzy bol uskutočňovaný do sietí, udicami a zrejme najväčšie exempláre sa lovili na Volge pod ňadom nabodávaním na dlhé tyče zakončené hákmi. V prípade zahákovania veľkého exemplára bolo treba spolupráce väčšieho počtu osôb, pretože jednotliviec veľkú rybu udržať ani vytiahnuť nedokázal. Potom, čo bola ryba zaseknutá na niekoľkých hákoch, bolo treba zväčšiť otvor v ňade a rybu vytiahnuť von. Počet stratených úlovkov iste nebol malý.

V súčasnosti zostali stabilné a životaschopné populácie vyzy už zrejme len v rieke Ural a na dolnom toku Volgy. Ryby tu žijú aspoň do istej miery ako za starých čias a doposiaľ sa tu vyskytujú jedinci s hmotnosťou niekoľko sto kilogramov. Ich početnosť dovoľuje praktikovať i organizovaný športový rybolov a prostredníctvom niektorých cestovných kancelárií je tento nevšedný zážitok sprístupnený aj našim rybárom.

Základné údaje

Rozmery

Dĺžka

priemerná: 150 až 300 cm

obvyklé maximum: do 500 cm

rekordné hodnoty: asi 850cm

Hmotnosť

priemerná: 30 až 200 kg

obvyklé maximum: do 1000 kg

rekordné hodnoty: kolem 2500 kg,

Výskyt v ČR

Krdeľ generáčnych rýb pre pokusné účely (chov v akvakultúre, kríženie s inými jesetermi) je chovaný v Mydlovaroch neďaleko Českých Budějovic.

Biológia druhu

Väčšinu roku žijú vyzy v plytkých oblastiach mora, najmä v blízkosti riečnych ústí. Často sa pohybujú i vo vodnom stĺpci. V riekach sa zdržujú v hlbokých miestach v prúdnici.

V mladosti prevažujú v potrave vyzy vodné bezstavovce, najmä niektoré druhy kôrovcov. S postupujúcim vekom sa stále viac objavujú v potrave mladých výz ryby a dospelé exempláre už sú vyslovene dravé. Svojimi rozmernými ústami dokážu nasať i ryby o hmotnosti niekoľko kg. Pohlavná dospelosť nastupuje u tohto dlhovekého druhu pomerne neskoro - samce dospievajú vo veku 12 - 14 rokov, samice v 16 - 22 rokoch. Do riek tiahnu vyzy k nereseniu v dvoch vlnách. Jarná "rasa" tiahne do riek skoro na jar, zatiaľ čo jesenná tiahne do dolného toku rieky počas neskorej jesene, v rieke prezimuje a na jar tiahne do vyššie položených miest. Práve zimujúci jedinci jesennej rasy ulovení na otvoroch v ľade boli najväčšími úlovkami vyzy vôbec. K nereseniu dochádza v hlbokých prúdoch so štrkovým dnom na hĺbke 4 - 12, ale údajne i 40 m. Tieto na naše pomery neskutočné údaje ukazujú obrovské proporcie tokov, ktoré hostia najväčšie ryby planéty. Na Dunaji boli neresiská jesennej rasy v slovenskom úseku tejto rieky. Po postavení priehrady Železná brána boli tieto miesta vyzám nedostupné a tak jesenná rasa prakticky zanikla. Ryby jarnej rasy sa neresili v oblasti Železnej brány, ale postavenie priehrady malo neblahý dopad i na ne. Vyza sa preslávila obrovským počtom ikier, čo do počtu alebo aj ich hmotnosťou. Ta môže často tvoriť pätinu hmotnosti samice a niekedy i omnoho viac - u veľkých ikernačiek teda veľa cez 100 kg. Na počet bol ich počet u jedinej samice odhadnutý na 360 000 až 7 700 000 kusov. Namáhavú cestu na neresisko i produkciu ohromného množstva pohlavných produktov si vyzy nemôžu dovoliť každoročne. Priemerný interval medzi jednotlivými neresmi je zhruba 5 rokov. Význam vyzy je v prostredí, ktoré obýva, neprehliadnuteľný. Je najväčším rybím dravcom - vrcholovým predátorom živiacim sa veľkými exemplármi väčšiny rybích druhov. Pokiaľ niekde vymizla, je to nenahraditeľná škoda - asi ako keby sa z našich vôd vytratila štika alebo sumec. Vo veľkých riekach Európy bol ťah jeseterovitých rýb na neresoviská nevšednou udalosťou. Gigantické ryby staré desiatky a niekedy i veľa cez sto rokov tiahly proti prúdu a dlhé tisícročia sa neresili stále na rovnakých miestach. Rozmach našej civilizácie tento úžasný prírodný úkaz behom krátkej doby doslova vymazal z reality a dnes už je málokto schopný si predstaviť, o čo sme nenávratne prišli.

Rozmery a rast

Vyza je nielen jednou z najväčších rýb, ale dožíva sa i veľmi vysokého veku. Storočné exempláre s dĺžkou okolo 4 - 5 metrov nebývali výnimkou, vek najstarších exemplárov sa musel blížiť hranici 200 rokov. Určenie veku tak veľkých a starých rýb už býva problematické. Vek samice z Kaspického mora o dĺžke 4,9 m a hmotnosti 1004 kg bol odhadnutý na 91 - 101 rokov, samec z tej istej lokality dlhý 4 m a vážiaci 725 kg bol starý dokonca 107 - 118 rokov.

Vôbec najväčšie exempláre pozná dnes veda len z útržkovitých správ o úlovkoch z 18. - 19. storočia. Akákoľvek dokumentácia samozrejme chýba. Najčastejšie menovanými parametrami pochádzajúcimi z tohto obdobia je kombinácia dĺžky 8,5 m a hmotnosti 2,5 t. Z jedného prameňa pochádza doslova neveriteľný údaj o vyze dlhej okolo 10 m s hmotnosťou 3,2 t. Nakoľko sa mu dnes dá veriť, je otázkou. V súčasnosti sú veľké ryby vzácne, aj keď istý počet jedincov s hmotnosťou okolo 1 t najmä v delte Uralu ešte môže prežívať.

Samotný rast je pomerne rýchly, desaťročná vyza z Azovského mora merala 166 cm, dvadsaťročná 214 cm.

Športový rybolov

Vyza sa loví na položenú. Obvyklou nástrahou sú veľké mŕtve ryby alebo kusy ich tiel. Loví sa buď v prúdnici rieky alebo v plytkých oblastiach Kaspického mora. Ako náradie sa používajú sumcové aleboorské prúty (pre lov proti prílivu, plážové alebo pilkerovacie by nestačili) osadené multiplikátorom s dostatočnou zásobou pletenej šnúry alebo veľmi silného vlasca s nosnosťou 60 - 100 kg. Bežným úlovkom sú ryby o hmotnosti 50 - 150 kg. Loví sa spôsobom "chyt' a pust'".